

S kakšno politično kulturo vstopamo v Evropo?

BOGOMIR NOVAK

I. Povezovanje Slovenije z Evropo

Ta zapis je nastal kot poskus odgovora na vprašanje, kakšen je odnos med našo državitvornostjo in politično kulturo. Politična kultura¹ je podzavestni nacionalni potencial, iz katerega se oblikujejo različne akcijske orientacije. Oblikuje se iz individualne in nacionalne, kolektivne zavesti. Razlikujemo med politično kulturo nesamosojnega naroda in politično kulturo 'nacije-države' (angl. nation-state) kot nacionalne države. Politična zgodovina Slovencev z vidika oblikovanja in spreminjanja politične kulture še ni napisana.

Zgodovino Slovencev je možno razumeti tudi kot zgodovino premalo izraženih in nezadovoljenih političnih potreb. Razlog za to je v prepričanju, da smo na zunanje izzive/pritiske pretežno obrambno reagirali, ne da bi jih razumeli kot zunanje spodbude in tako nanje tudi odgovarjali. Evropske države se razlikujejo po stopnji razvitosti demokratičnega (politično)kulturnega kapitala. Čeprav so vse države, ki so sprejete v Evropsko skupnost demokratične, tej skupnosti ne more biti vseno, s kakšnim političnokulturnim kapitalom sprejema vase nove države, ker to vpliva na demokratično ali tehnobirokratsko upravljanje nje same. Med kandidatke za sprejem spada tudi Slovenija. Evropska skupnost je vključuje razvite in manj razvite države. Države znotraj in izven nje so pred obsežnimi nalogami oblikovanja skupne demokratične kulture, omilitve prevelikih ekonomskih razlik z odpravljanjem brezposelnih, vzgoje novega evropskega človeka in preseganja nacionalnih konfliktov znotraj sebe. Cilj Evropske skupnosti in unije ni v tem, da bi bili nadnacionalna tvorba ali zaprt sistem nasproti drugim kontinentalnim sistemom. Nevarno je, da se bodo hkrati s procesi integracije zaostrovala tudi trenja med nacionalnimi državami. Zato je mogoče, da Evropska skupnost ne bo preživeła, ali pa bo morala bistveno spremeniti sedanjo podobo.

Zavedamo se, da podobno kot pri drugih nacijah nastaja razlika med doseženim in zadanim. Vemo tudi, da pasivno učenje na tujih zgledih ne zadošča, saj celo aktivno učenje na lastnih ne da vedno spodbudnih rezultatov kot lahko vidimo na primerih agresije Nemčije v obeh svetovnih vojnah, Izraela od njegovega nastanka dalje ali Srbije ob in po razpadu druge Jugoslavije. Morda bi se lahko oblikovali kot samostojna država že prej, če bi dosledno in enotno zastopali program osamosvojitve. Očitno smo ta program konkretno izoblikovali šele tedaj, ko je bila ta naloga izvedljiva z najmanjšimi žrtvami.

Zgodovinsko vprašanje je, ali je naša politična kultura pretežno avtokratična z določenimi demokratičnimi elementi ali pretežno demokratična z ostanki avtokratizma. Na to vprašanje lahko odgovorimo, če vemo, kaj je vsebina naše politične kulture in še posebej

¹ Razlikujemo med politično kulturo (zakladnico politične misli in političnih izkušenj, vrednot, stališč, prepričanj) kot 1. idealnim nadomestkom ali kompenzacijo določene pomanjkljivosti (po Adlerjevi psihološki teoriji ustvarjalnosti), 2. načinom političnosocialnega učenja in 3. metodo političnega odločanja, ki določene strani politične kulture sprejema, druge pa selekcionira in s tem ustvarja drugo politično kulturo. Če že govorimo o kristaliziranem jedru določene narodne politične kulture, tega jedra ne bi smeli razumeti v smislu predsodkov o poenostavljenih stereotipih, ki jih goji vsak narod o sebi in o drugih, ampak kot 'mehke' zakonitosti političnega dogajanja. Politična kultura je hkrati potencialno ozadje, rezultat in proces oblikovanja političnih odločitev, stališč, vrednot in izkušenj.

demokratske politične kulture kot svetovne paradigme. Nedavna socialistična monopolska ideologija je skušala nadzirati in zadušiti tradicionalno politično kulturo in s tem antagonistično bipolarno jedro politične kulture same, ki se izraža konfliktno. Prevladujoča potreba po enotnosti, ki se je lahko realizirala le kot nadvlada (hegemonija) je vodila k opredelitvi brezkonfliktne družbe, ki je bila zaprta družba z zunanjim sovražnikom.

Nasprotje med vzhodno in zahodno politično kulturo je privedlo po vojni do blokavske delitve sveta. Bloka sta bila le simptoma nasprotja med Vzhodom in Zahodom, ki je ostalo tudi sedaj, ko obeh blokov ni več. Padeč Berlinskega zidu (leta 1989), ki simbolizira konec hladne vojne, ni pomenil odstranitve notranjih političnokulturnih ovir za sožitje. Zato je širitev NATO pakta na Vzhod omejena do ruskih meja. Obrambno povezovanje Slovenije (znotraj Jugoslavije z JLA) z gibanjem neuvrščenih kot zaščita pred blokoma ni temeljilo na specifičnosti naše kulture in zato ni bilo sestavni del trajne strategije. Večkrat v zgodovini se je pokazalo, da defenzivni motivi političnega odločanja podaljšujejo pot iskanja lastnih kulturnih razvojnih možnosti.

Svetovna zmaga demokracije sicer globalno odpira pota razvoja demokratične politične kulture. Ta se še ni mogla razviti do najvišje stopnje duha tudi zaradi močnih tehnobirokratskih in militarističnih sil. Demokratična kultura vsaj minimalno vključuje sistem človekovih pravic, avtonomne etike posameznikov in avtonomije ustanov kot družbenih podsistemov, pluralizma interesov in postmaterialnih vrednot kot so ljubezen, sožitje, sodelovanje, solidarnost hkrati z njihovimi imanentnimi mejami.

Slovenci smo postopno postali civilizacijskokulturno mednarodno priznani subjekti.² Tako ali drugače smo odločali o svoji usodi že od časa naselitve, obdobja obstoja Karantanije (628-745), življenja znotraj tujih imperijev, v katerih smo doživeli protestantizem, nacionalni preporod, zmagovitega odpora do okupatorja, naroda, do današnje samostojne države in v njej. Do začetka 20. stoletja je šlo za razvoj kulture slovenske knjige (literarni humanizem) ne pa še glasbe, likovne umetnosti, arhitekture kot kompenzacije za manko politične samostojnosti.

V kulturi nesamostojnega naroda je že obstajala takšna in drugačna politična volja z implicitno politično kulturo, ki se je razvijala v delnem pristajanju narodnih predstavnikov na politične odločitve tujih vlad in delni kritiki kulturnikov slovenske politične nesposobnosti pri oblikovanju in zastopanju ciljev narodne avtonomije. Gre za delno upiranje proti poslušnosti, podrejanju, hlapčevanju. Slovenci smo hoteli biti subjekt na transsubjektni način, kar paradoksalno pomeni 'polovičarsko in drobtinčarsko politiko' s počasnim uveljavljanjem svojega položaja skozi jezik drugega. Izkušnje za upravljanje z državo smo si pridobili posredno (z opazovanjem in sodelovanjem) pri soupravljanju Jugoslavije zlasti po njeni zadnji ustavi iz leta 1974.

Slovenci imamo primerjalne prednosti pred bivšimi jugoslovanskimi republikami in vzhodnoevropskimi državami in primerjalne pomanjkljivosti v odnosu do zahodnih. Danes vemo, da socialistična doktrina o velikih skokih in prehitevanju zahoda ni bila utemeljena v stopnji razvitosti kulture. Morda bo postala slovenska država podobno parazitska kot so bile dosedanje, če ne bomo sledili imperativa razvijanja produktivnosti vsaj na ključnih področjih. S sodelovanjem v Evropski uniji se bo zaradi novega okolja

² Subjekt lahko razumemo fundamentalistično v smislu vse ali nič ali pa relativno, decentralizirano. Genezo agresivnega subjekta opisujeta Adorno in Horkheimer v Dialektiki razsvetljenstva in iz nje izvajata avtoritarno osebnost. Latinski izraz za subjekt je *subiacere* = podvreči izhaja iz starogrškega izraza *hypokeimenon* - podstat. Heglova dialektika gospodarja in hlapca izhaja iz pojma substance kot subjekta, ki pa je današnji decentralizirani subjekt ne sprejema. Pojem političnega subjekta je tesno povezan s pojmom suverenosti. O zgodovini tega pojma glej npr. Maritain (1992): *človek in država*. Zagreb, Globus, str.41-61.

Seveda je vsaka država le relativno suverena zaradi zunanje-političnih vplivov drugih držav.

spreminjala tudi naša politična kultura, vendar je še bojazen pred neokolonialnimi odnosi z njo.

Mednarodno priznana suverenost bomo morali v okviru omejene racionalnosti osvajati vedno znova. Učenje za posredno, predstavniško, stabilno demokracijo na temelju disfunkcionalnosti neposredne in šele predstavlja učenje za samostojnost, s katero se decentralizirani subjekt oblikuje.

Cilj naše in evropske politike bi moral biti v vzdrževanju dinamičnega ravnotežja med protislovnimi notranjimi in zunanji interesi, da bi se lahko človek - državljani razvijal v vseh svojih plasteh od telesne, racionalne do duhovne in religiozne in da bi kot tak celovito oblikoval kulturno okolje. Prav zato bi morala država spodbujati razvoj vseh potencialov. Suverenost naroda in svoboda posameznika pogojujeta in omejujeta druga druga.

2. Razumevanje zgodovine Slovencev kot sosledje štirih političnih socializacij

Upanje s pogumom na eni strani in strah na drugi tvorita ambivalentno iracionalno konstanto naše politične kulture, ki je zgodovinsko nastala kot rezultat različnih političnih socializacij³ v raznih državah. Očitno postaja vedno bolj heterogena. Prešli smo vse družbene razvojne stopnje od plemena, ljudstva, naroda do nacije, ki jih nekatere etnične skupnosti v svetu še niso ali pa niso mogle, ker so že izumrle. Razlikovanje med temi etničnimi kategorijami je bilo zgodovinsko sporno, ker ni šlo za linearnosukcesivni razvoj. Na prvi pogled bi lahko ugotovili, da smo bili pleme od naselitve, rimske zasedbe in stare Karantanije, ljudstvo do protestantizma, kot narod smo se začeli oblikovati z domačo pisano besedo (nekateri mejniki: Brižinski spomeniki, Trubarjeva Abecednik in Katekizem, Dalmatinov prevod Biblije), ki je pomenila razvoj slovenskega knjižnega jezika, nacija pa postajamo s samostojno državo. Žal smo je pogosto zamenjevali ljudstvo in narod. Slovenci v 19. stoletju niso vedeli, kaj hočejo biti. V 20. stoletju jih je unitaristična Jugoslavija zvajala na plemo, socialistična pa na delovno ljudstvo.

Obdobja politične socializacije hipotetično delimo v štiri vrste. Zlasti na prve tri so kontekstualno posredno vplivali trije predmoderni centri politične moči: Rim, Carigrad in Dunaj. Prvič smo se političnosocialno oblikovali v plemenski zvezi od naselitve do konca stare Karantanije. Sem sodi črtomirovski prestop Protoslovencev iz poganstva v krščansko vero, uveljavitev predmoderne demokracije v 6. in 7. stoletju. Pod Franki so obdržali lokalno samoupravo v polvazalni kneževini z lastnim knezom. Nato so živeli v Svetem Rimsko-Nemškem cesarstvu in pod Habsburžani v Avstriji. Drugo socializacijo označujejo kmečki upori, pisana beseda, humanizem in reformacija kot temelji za nastanek narodnega značaja. Za kratek čas (1809-13) so Slovenci dobili mesto v poldržavni tvorbi Ilirske province in nato v Avstriji do konca prve vojne. Avstro-Ogrska je ob dominaciji nemškega jezika dopuščala deželno samozavest s priznavanjem večjezičnosti na svojem ozemlju. Drugi politični socializaciji z Germani je sledila tretja s Slovani. Grožnji pangermanstva se je pridružila grožnja panslovanstva najprej v duhu razširjene Srbije, potem pa od Sovjetske zveze. Spremenljiv mednarodni položaj Jugoslavije (1918-91) je pomenil za Slovence nove preizkušnje in naloge. Slovenci so 31. 10. 1918 sicer organizirali narodno vlado in državno oblast, vendar je

³ Podobno kot razlikujemo med različnimi razvojnimi stopnjami osebnosti posameznika, lahko razlikujemo tudi med socializacijskimi stopnjami razvoja določene etnične skupnosti. Pri tem se odpira vprašanje izbire kriterija. Ali je kriterij razlikovanje med plemenom, ljudstvom, narodom in nacijo, življenjem etične skupnosti v določenih tipih državnih tvorb ali pa bistveni dosežki v pridobivanju atributov samostojnosti? Odločil sem se za izbiro slednjega kriterija, tako da upoštevam tudi prejšnja dva.

niso mogli zavarovati in zadržati. V SHS so dobili smo kulturne znake naroda, kot so: slovenske šole, univerzo (urade, sodišča, pošto, železnico), pod notranjim unitarističnim in zunanjim imperialističnim pritiskom pa smo izgubljali politično avtonomijo. Kasneje se je izkazalo, da so šele v materinščini s šolanimi kadri lahko dosegali kulturno in politično avtonomijo. V stari Jugoslaviji se je stopnjevala duhovna kriza in kulturno-politični boj med klerikalci in liberali. V obeh Jugoslavijah so bili Slovenci najboljše gospodarsko razviti del skupne države. Nova jugoslovanska država je obetala boljše življenje, pri čemer ni prešla starih vrednot patriarhalne družbe: kolektivizma, egalitarizma, avtarkije, karizmatičnosti vodje (Pirjevec, 1995:155).

V NOB so bila protislovja stare Jugoslavije delno presežena, prepotentne zahteve poznega nemškega imperializma, pa so bile zavrjene. V NOB so se Slovenci prvič zavedali potrebe po preoblikovanju nacionalnega značaja, hkrati pa so črpali iz preteklosti določene kulturne vsebine, tako da so to kulturo tudi razvijali hkrati s politično kulturo. Osvobodilna fronta je sprva vključevala vse prvine naše duhovnosti, tako družbenopolitične kot kulturne, od krščanstva do socializma. Omejena državljanska vojna med partizani in domobranci pa je poglobila razdor v politični kulturi, ki se je nadaljeval tudi po vojni; bila je posledica pritiska sil osi, ki so izvajale etnocid. Iz tega 'katastrofičnega stanja' (Kos, 1996) smo se rešili s pomočjo zaveznikov, ki pa so bili po vojni blokovsko razcepljeni v duhu hladne vojne. KPJ je sicer s pomočjo marksistične doktrine blokirala spor med liberali in katoliki, vendar pa ji te bipolarnosti ni uspelo odpraviti znotraj enotne monopolne, socialistične ideologije. Prej obratno: čim bolj nasilno se je uveljavljala, tem bolj je izgubljala svojo duhovnokulturno moč in z njo moč socialne kohezivnosti. Z umikom komunistične stranke in marksistične doktrine je postal politični prostor ponovno bipolaren. Čeprav ima elemente političnega pluralizma, ga bistveno določa spor med liberali in katoliki, ki bi se morali postmoderno orientirati. KPJ in katoliška cerkev sta bili navzven odbojni, od znotraj pa sta bili podobni. Ambivalentni odnos slovenske liberalne države do katoliške cerkve je hkrati ambivalentni odnos do enega dela naše narodne politične kulture.

Desni in levi ekstremizem izkušamo kot dve neuspešni zgodovinski izvedbi imperialistične (totalitarne, avtokratske, militantne, ekskluzivistične) frustracije. Vendar ima antifašistični komunizem prednost pred antikomunističnim fašizmom ne kot vojaški zmagovallec nasproti poražencu, ampak kot poskus konstrukcije nacionalnega v internacionalnem, medtem ko je fašizem poskus destrukcije obojega v imenu nacionalizma. Pot k socializmu s človeškim obrazom je ostala neprehojena in v praksi še neizvedena socialna pravičnost. Zato nekateri avtorji (Žebot, 1969; Mihelj, 1995; Pirjevec, 1996) menijo, da je ostal jugoslovanski socializem v skrajni posledici stalinističen. Stalinizem s človeškim obrazom označuje apriornost komunistične stranke, ki ves povojni čas ni sprejela konkurenčnega političnega boja za oblast z drugimi strankami, ki so bile v Sloveniji odpravljene z Dolomitsko izjavo (1. marec 1943). To je eden izmed odločilnih primerov ponavljanja dihotojnega načina mišljenja: mi in drugi, pozicijske in opozicijske stranke, matični in zamejski Slovenci.

Po končani drugi svetovni vojni smo Slovenci prvič spremenili družbeni red po zgledu sovjetske oktobrske revolucije z elementi stalinizma (nacionalizacija, likvidacije, čistke, stroga kadrovska kontrola). Drugo spremembo družbenega reda smo začeli delno po vzoru angleške meščanske revolucije s spremembo oblike države (parlament), nosilca lastnine (denacionalizacija), prelevijo bivših oblastnikov v nove nosilce premoženja, financ. Lordstvo je postalo elitništvo, ograjevanje pa nevarna neenakost. Od germanske in slovanske nadvlade se desocializiramo, da bi se resocializirali z Zahodom, s katerim smo imeli že v 15. in 16. stoletju živahno trgovino. Vsaka socializacija je prinesla tudi (ne)zdruvo ločitev duhov, zato ni čudno, da tudi integracija/globalizacija evocira nostal-

gijo po prvotni ljudski avtohtonosti, ki ni združljiva z evropeizacijo, amerikanizacijo in japonizacijo. Osamosvojili smo se lahko le na način politične fragmentacije, toda to ne bi smelo pomeniti življenja v provinci in izolaciji (Makarovič, 1995:209).

V primerjavi s Cankarjem, ki je leta 1918 ugotavljal, da smo zaradi separatne vzgoje po kulturi bližji tirolskim Nemcem in Furlanom kot južnim Slovanom, pa bi po 70 letih skupnega življenja vendarle našli nekaj skupnih značilnosti v jugoslovanski in slovenski politični kulturi, kot so pripisovanje krivde za svoje slabosti drugim, pomanjkanje duha zakonov, dajanje prednosti kratkoročnim ciljem pred daljnoročnimi, odpori proti spremembam, primat mita in z njim antiintelektualizma pred racionalnim diskurzom. Skrajni domet tretje socializacije je bil pluralizem samoupravnih interesov, ki se zaradi dominacije birokracije niso mogli razviti. Kot je bila tretja politična socializacija znotraj SHS korak nazaj v primerjavi z drugo, tako tudi četrta vsebuje najprej korak nazaj k političnemu strankarskemu pluralizmu, ki se v predvojni Jugoslaviji ne le ni demokratično razvijal, ampak je bil celo ukinjen.

Iz naše samostojnosti še ne sledi, da smo izčrpali sposobnosti za življenje pod drugo državo. Ohranjanje navidezne sposobnosti za urejanje lastnih zadev ne bi bilo več smiselno. Slovenski izbor in začasno funkcioniranje obeh Jugoslavij je sicer pomenil političnokulturni napredek glede na dejstvo, da naši predniki niso mogli izbirati, ali bodo živeli v Svetem Rimsko-Nemškem cesarstvu ali v Avstriji, vendar še ni pomenil lastnega nacionalnega izbora. Slovenski politiki so neposredno pred razpadom Jugoslavije predlagali konfederativno ureditev države, kar je pomenilo zadnji poskus uporabe jezika drugega za izboljšanje lastnega položaja znotraj danega konteksta.

V samostojni državi se od leta 1991 že četrtri političnosocialno oblikujemo. Državna samostojnost nam je omogočila bistveno boljše spoznavanje samih sebe glede na prejšnja obdobja v vseh pogledih. Prvič vodimo tudi lastno zunanjo politiko. Naš položaj v Evropi se v zadnjem času kulturnocivilizacijsko spreminja. Svet, ki ni več preprosto določen, ampak je multikulturno kompleksno soodvisen, nepredvidljiv in na novo nepregleden, se po ugotovitvah Delorove komisije (1996) pogojuje, osmišlja in reflektira v novi organizaciji, ciljih in vsebinah vzgoje in izobraževanja.

Za četrto socialno rojstvo postajajo pomembne nove vrednote, skupinski občutek (common sense), medsebojna ljubezen, soupravljanje skupnega podjetjadržave. Kot pri prejšnjih socialnih oblikovanjih tudi sedanja pomeni daljnoročni proces. Naša nacionalna zavest o nas in drugih je bila doslej pretežno zavest o naši majhnosti in sporih, ne pa samozavest o veličini naših sposobnosti. Poveča se z velikimi upi naroda pri vstopu v nove države (prve in druge Jugoslavije in v novo slovensko državo), usiha pa ob razočaranju nad njimi.

Socializem je spodrezal tradicijo, hkrati pa je postavljajal doseženo pred zadanim, da bi zadovoljil ljudske množice, in tako zanikal lastne razvojne zakonitosti. Dobil je množično podporo za vrednote francoske revolucije svobode, enakosti, bratstva, vendar je kasneje prišel v konflikt s procesi industrijske modernizacije, na katere se je sprva opiral. Lahko je sledil količinski, uniformirani proizvodnji, ne pa tudi intenzivni in kakovostni.

Po vojni smo imeli več restriktivnih in liberalnih obdobj. Že v 70. letih smo imeli liberalno obdobje Staneta Kavčiča. Zadnje obdobje od sredine osemdesetih let je bilo obdobje liberalizma partije, ki je sestopala z oblasti. Slovenska nacionalnost zato ni samo rezultat tradicionalne politične kulture in boja proti stalinizmu, ampak tudi demokratičnega vala, ki je v 80. letih zajel srednje in vzhodnoevropske države. Šele ob koncu osemdesetih in v začetku devetdesetih let se je začel čas politike za samostojno Slovenijo (Rupel, 1994:101) in se nadaljuje v političnem pragmatizmu za utrditev te samostojnosti.

Že NOB, še bolj pa slovenska pomlad 1991 sta pokazali, da naša kultura ni bila samo sredstvo oblikovanja države, ampak je tudi način njene kritike. To je mogoče, ker

Slovenci nismo izgubili kritične distance do sebe kljub hegemonističnim pritiskom od zunaj ali od znotraj. Po drugi svetovni vojni je jugoslovanska partija politično nadzirala pogoje razvoja kulture in s tem vsaj do nastanka samoupravljanja, z določenimi elementi pa tudi kasneje uveljavljala totalitarni vzorec sovjetske politične kulture socializma, vendar je tudi naša večstrankarska politika v tranziciji še vedno bolj patološko obremenjena z manihejstvom boja proti nasprotnikom, kot z zavzemanjem za skupno stvar.

3. Ocena dejavnikov razvoja slovenske samozavesti

Slovenska samozavest (Selbstbewusstsein) se ne meri zgolj z izjavami politikov in empiričnim raziskovanjem javnega mnenja. Gre za točko kvalitativne samorefleksije, ki so jo pred nami že opravili Francozi, Nemci in druge nacije-države, ki so prešle od besed k dejanjem. Teorijo svoje lastne politične prakse je treba nenehno konstituirati, saj naloga 'zajetja časa v mislih' ni nikoli dokončana. To nalogo izpolnjujemo tudi Slovenci.

Prav kritika desnega in levega ekstremizma demantira absolutizacijo parcialnih potreb kot osnovno zмотo. Politike ni mogoče delati zgolj na iracionalnih nasprotjih ljubezen - sovraštvo brez vsaj minimalne racionalne instrumentalnosti. V naraščajoči kompleksnosti te dejavnosti in kompleksnosti mednarodnih razmerij bi morala tudi nacionalna samozavest preraščati poenostavljene dileme volje do moči ali pravice do nemoči, kompleksa manjvrednosti nasproti večvrednosti drugih, samobitnosti (avtohtonosti) ali nevarnost asimiliranja, prepirljivosti ali spravaštva, za ali proti avtonomiji podsistemov.

Osnovno ideološko nasprotje, okrog katerega se strukturira postmoderno življenje, je nasprotje med transnacionalnim multikulturalizmom in vase zaprtim, etničnim fundamentalizmom. Vsak dan vidimo, kako se oblikujeta dve nasprotujoči kulturi: na eni strani korporacije, mednarodni trg, permisiven življenjski slog, potrošnik, ki prosto izbira kot državljani sveta, na drugi strani pa izgubljanje identitete, zaprtost vase, strah pred tujci, iskanje korenin, zavračanje razkrojevalnega učinka, nova nacionalistična desnica, zavračanje univerzalne civilizacije kapitala. Zato je treba realizirati tretjo pot med fundamentalizmom, ki je poskus nasilnega vnašanja predmodernega načina delovanja in onemogočanje kulturnega dialoga, in univerzalizmom; je v vključevanju v Evropo in hkrati v ohranitvi relativne samobitnosti (Žižek, 1996), kot tudi v uveljavljanju treznega sinteznega političnega mišljenja, kjer je smiselno.

Ker živimo v vmesni, zmedeni, tranziciji, v kateri 'maske niso padle', se bomo še dolgo morali učiti življenja brez razrednih, nacionalnih in osebnih sovražnikov, ki jih pogojujemo od znotraj, od zunaj pa oni nas. Tranzicija je tudi stanje dezorientacije, ki kliče po novem svetovnem redu, h kateremu vodi globalizacija in po holističnih pristopih, ki bi upoštevali doslej zanemarjene strani razvoja človeka. Notranji družbeni razcepi v Sloveniji obstajajo med staro (politične, ekonomske, kulturne) elito in novimi, ki so nastale pred tranzicijo in v njej, med tistimi, ki dobivajo, in tistimi, ki izgubljajo, med sekulariziranim in nesekulariziranim, med mestom in vasjo, tehničnimi in humanističnimi intelektualci, itd. Ti notranji spori, ki jih prepočasi razrešujemo, slabijo obrambno moč pred zunanjimi političnimi pritiski. Prvič občutimo Kantov razsvetljenski očitke nezrelosti po lastni krivdi,⁴ ki je v nostalgiji po starem in slabi anticipaciji

⁴ Krivda (lat. culpa(bilis), fr. culpabilite), ki je z religioznega vidika greh, pomeni z etičnega vidika zavestno kršitev moralne norme (adikema pri Aristotelu). Pri Anaksimandru se dogaja plačevanje kazni za krivdo v časovnem zaporedju. V stari indijski filozofiji gre za zakon karme. V stari nemiščini sculd(a), 'Schultheiss' pomeni zadolževanje za določeno delo ali plačilo. "Krivda je v tesni zvezi z najstvom - sollen in izvorno pomeni sodno zavezo k neki dajatvi" (Glej Duden: Etymologie, Mannheim, 1987, str. 624). Kazalo bi razlikovati med eksistencialno in nezdravo, nevrotično preobremenjeno krivdo. Slovenci smo izrazito preobremenjeni s tem.

novega. Manjka nacionalna strategija.

S samostojno državo smo pridobili dostop na evropski trg, mednarodno priznanje Slovenije in njeno vključevanje v mednarodne organizacije, izvajanje zunanje politike do drugih držav, kar pomeni stik z drugimi političnimi kulturami. Nova nacionalna zavest podobno kot stara vključuje konkurenčno sposobnost preživetja, literaturo kot nacionalno samoizraznost, občutek lastne majhnosti in preseganje negativnih izkušenj v odnosih z večjimi državnimi tvorbami, pozitivne izkušnje postopnega državnega osamosvajanja in s tem realno kulturnopolitično moč.

Višja izobrazba, kulturna participacija, zadovoljene materialne potrebe prebivalstva in varen socialni položaj (Jambreč, 1992:72) omogočajo socialno vživljanje in politično toleranco, ki sta nujni za razvoj multikulturne družbe. Vživljanje, ki pomeni v Heglovem jeziku "spoznavanje drugobiti kot svoje", je pri nas slabo prisotno zaradi nizke izobrazbene ravni prebivalstva, pasivnega ali negativnega odnosa večine do politike; manjše socialne varnosti in manjše enakosti. Še nedavno smo bili pod močnim vplivom agrarne kulture, ki je v nas pustila sledove ločenosti.

Ker smo v interakciji s svetom, smo na geostrateškem križišču poti⁵ med vzhodno in zahodno, amerikanizirano kulturo, kot tudi med evropskim severom in balkanskim jugom. Kot vemo, sinteza vzhodne in zahodne kulture, ki je bila že Goethejev ideal, še ni uspela. Ker smo na križišču poti, moramo neprestano računati na kulturno in še katero drugo obliko imperializma. Želimo se razvijati kulturno in civilizacijsko konkurenčno do zunanjih vplivov. Vprašanja, ki jih je obravnaval Vidmar (1923) v delu Kulturni problem Slovenstva, se pojavljajo še danes kot vprašanja deblokade ustvarjalnih sil in kot program kulturnega razvoja Slovencev (Svetina, 1992). Razvoj kulture je bil, je in bo ostal pomemben dejavnik krepitev samozavesti.

Gre pa tudi za ovire in spodbude razvoja demokratične politične kulture. V bivši Jugoslaviji se je demokratična politična kultura komaj kaj lahko razvijala. Nekaj več prostora je formalno odpirala Ustava SFRJ 1974, zapirala pa ga je birokracija. V tranziciji je raven politične kulture celo nazadovala zaradi neizkušenosti z večstrankarskim sistemom, drugih otroških boleznih demokracije in še neurejene pravne države.

Pri vključevanju v evropske integracijske procese bi bilo za nas spodbudno, če bi se veliki začeli učiti od majhnih narodov. Žal politika mednarodnih odnosov še vedno temelji na neenaki delitvi politične moči (Morgenthau, 1995). Plemenita načela sožitja imajo podrejen pomen. Od tod izhaja stalni strah malih narodov pred etnocidom. Problem je, kako priti od nadvlade k enakopravnemu sodelovanju in s tem od principa izključujočnosti k vključevanju. S stališča slabe samopodobe naroda ni nenavadno, da je ostala napaka naše politike, da se ni dosledno zavzemala za projekt Zedinjene Slovenije (sprejet 1848) in da ga je celo opustila, s čimer je dopustila možnost nadaljnega ožjenja lastnega ozemlja (Kovačič-Peršin, 1993).

Slovenska kultura nezaupanja v družbenopolitične ustanove, ki izhaja iz tretje menjave državnih okvirov v 20. stoletju in industrijskih ločnic, je kultura negativnega pogojevanja. Poraja in ohranja se z mehanizmi, ki bi jih lahko na kratko opisali takole: subjekt, ki manjka sam sebi, ker živi od nasprotja med večjim pričakovanim in manjšim doseženim, označuje kot zunanji objekt potrebe vse tisto, s čimer se še ni opredelil.

⁵ Zveza med duhom, dihom in vetrom je že etimološka. V stari indijski filozofiji je duh dih podobno kot v starogrški filozofiji (gr. anemos - veter (lat. anima), psychein - dihati, psycha - duša - glej Senc: Grško-hrvatski rječnik, str. 68 in 1016). Po Jungu pomeni die Seele, duša toliko kot starogrška beseda ailon - gibljev, pisan. Prav zaradi političnokulturnih vetrov kot spremenljivih duhov časa (Zeitgeist), ki pihajo z vseh štirih smeri neba (v zadnjem času z zahodne), je pomembno spoznati 'duhovno zgodovino Slovencev' (Kos, 1996) in stopnje njenega razvoja v: Novak Bogomir (1994): Die Geisteskultur der Slowenen. Anthropos (26) 1994, Spiritual culture and international relations, International issue, str. 281-286.

Ker subjekt ni le na ravni zamišljanja, ampak predvsem v akciji, spodbujanja in inoviranja, morajo tisti, ki ne napravijo tega, kar bi želeli, pristati na determinizem, po katerem prvi izhaja šele iz strani, kjer naj bi po teoriji interakcije izhajal že povratni vpliv, na osnovi ki bi ga prvotni subjekt transformiral v novo sintezo.

Zamudništvo v politični kulturi se pojavlja le primerjalno pri doseganju morn nekoga drugega subjekta in je korelat zamudništva na drugih področjih kulture. Če bi vsakokrat vedeli, v čem pogojujemo druge politične subjekte in v čem smo pogojeni z njimi in lastnimi odločitvami, bi laže razvijali politično kulturo obojestranskih interesov. Dotlej bomo imeli preveč subjektivnih iluzij o subjektu, ki manjka sam sebi in zato išče pogojenosti tam, kjer bi lahko pogojeval in obratno. Upravičen ponos je možen tam, kjer je pazljivo razločevanje med obema. Pravico do samoopredelitve s pravico do oceptivne lahko uveljavi določen narod le v posebnih, prelomnih obdobjih, ki pa niso vnaprej določeni kakor se pokazalo tudi v primeru osamosvojitve Slovenije.

Slovenci radi dvomimo v tuje in lastne etablirane državne ustanove in ohranjamo do njih kritično distanco, ki prerašča že v kulturo nezaupanja. Zato proces prilagajanja trenutnim razmeram danes in podrejanja politični volji večjih državnih tvorb (rajnke Avstrije in Jugoslavije), v katere smo bili vključeni v preteklosti, le redkokdaj razumemo kot skupno nacionalno in državno dobro. Proces dezintegracije se je globlje zasedral v narodno dušo, kot proces nove integracije. Vpričo nas se oblikujeta dve izključujoči kulturi: na eni strani integracija z evropskim državljanstvom in na drugi kot reakcija na to novi nacionalizmi in fundamentalizmi, pred katerimi svari tudi Brzezinsky (1995). To pomeni, da bo razdvojena, nesrečna zavest še nadalje veljala kot prevladujoča.

Negativna samopodoba je ključni dejavnik nizke samozavesti. Zaradi gospostva tujcev in našega hlapčevanja nihamo med dvema skrajnostima pri vrednotenju nas samih. Vsak posameznik in narod ima v podzavesti vzorce, ki jih neprestano uporabljata pri ocenjevanju različnih situacij. Z različnimi modeli samoocenjevanja pogojujemo načine obstoja samozavesti, kar je pravzaprav Pygmalijonovo načelo. Realno samoocenjevanje bi lahko razvili, če bi našli novo identiteto in težišče v sebi, da bi bili usposobljeni za odzivanje na zgodovinske preizkušnje. Modele teh ponavljajočih vzorcev bi lahko razdelili na:

1. upravičevanje uspehov
2. upravičevanje neuspehov
3. obsojanje samega sebe in drugih
4. kompromisno realni model.

Ad1) Socializem je uveljavil sklicevanje na dosežke revolucije. Tudi naša liberalna vlada najraje poudarja pozitivne dosežke politike.

Ad2) Socializem je uveljavil neodgovorno gledanje na dogajanje v smislu odvisnosti od t.i. objektivnih zakonitosti zgodovine, ki nam nudijo nekakšne alibije za neuspehe. V vsakodnevnem obtoku je

tudi pretirana zagledanost vase in zaskrbljenost za usodo, ki poraja depresivne občutke z janzenistično nevrotiziranostjo, občutkom hlapčevstva in predstavo reda in discipline, pri čemer nam je balkanska socializacija prej škodila kot koristila. Alibično mišljenje, ki išče vedno nove krivce: v bivši jugoslovanski federaciji, v Srbiji, Italiji, pretekli zgodovini in v svoji majhnosti, je še vedno popularno.

Ad3) Slovence nas utegne še dolgo hromiti nezrela, bolesta ocena lastnih razmer pri obsojanju drugih ali sebe zaradi ogroženosti in pritiskov, ki porajajo nevroticističnodionizične vrednote.

Ad4) V času normalizacije se učimo realnejšega presojanja samih sebe. To ne pomeni, da so vse kritike le subjektivni privid. Gre za to, da ne jadikujemo za tistim, česar v določenem političnem trenutku nismo mogli in znali realizirati.

Ogroženi se lahko počutimo na ekonomskem, socialnem, političnem, nacionalnem, kulturnem in intelektualnem področju. S pridobitvijo samostojnosti se je znižala kulturna raven zaradi novih razmer, ki so prinesle negotovost, nepreglednost in slabo obvladljivost zgodovinskega dogajanja. Nacionalizem se ponovno ponuja kot možni odgovor na nastale probleme. Dejavnike ohranjanja avtokratske kulture, ki se manifestira v volji za težko dosegljivim življenjem (veliko število samomorov in prometnih nesreč), omejujejo dejavniki, ki vplivajo na razvoj demokratične politične kulture v vzhodnih in srednjeevropskih državah.

Sprava⁶ je še vedno mogoča le na simbolni ravni, ker prevladuje tripartitnost tržno liberalnih, socialističnih in krščanskih vrednot. Prevladovati bi moralo dejansko spoštovanje vseh strani človeka in njegovega družbenega delovanja. Država pa naj bi bila pri tem razvoju socialni partner. Slepa zanesenost, zaradi katere smo trošili utopične energije, bi se umaknila preudarni odgovornosti za lepo, dobro in resnično. Odnos do okolja naj bi bil vgrajen v vse političnokulturne odnose. Naša kultura bi morala vedno znova odgovarjati na izzive časa in se ne svetoboljno predajati občutku ogroženosti, ki ga od znotraj ohranja vtis o vladavini nesposobnih. Verjetno ne bo sprave brez katarze.

Kot pozna evropska nacija prebolevamo naslednje 'otroške bolezni demokracije', ki so zakonit pojav njene začetne faze:

1. pretežno strankarska in premalo skupinska politika
2. premalo razvita moderna instrumentalna racionalnost
3. utrujenost od uresničevanja utopičnih ciljev
4. pomanjkanje osebne odgovornosti
5. pomanjkanje samospoštovanja in spoštovanja drugih
6. pomanjkanje dialoga, kritičnega mišljenja in konsenza
7. nove družbene cepitve v tranziciji nespravljivosti
8. prevladovanje kratkoročnih, pragmatičnih odločitev pred daljnoročnimi
9. kult zaslužnosti vodilnih.

Te bolezni so rezultat predhodnih političnih socializacij in zlasti razpada Jugoslavije, na katerega so vplivali številni družbeni vzroki:

1. ameriška politika presojanja uspešnosti držav po upoštevanju človekovih pravic
2. padec berlinskega zidu in z njim obeh blokov
3. tretji povojni val demokratizacije, tokrat v vzhodni Evropi sovпада z libertarnostjo oživljanja trga
4. strukturna neskladja med političnimi kulturami v SFRJ do zadnje stopnje izključnosti, zlasti med srbsko in slovensko
5. odsotnost karizmatične osebnosti, ki bi združevala vse narode,
6. različne religije/cerkve na istem teritoriju
7. višja stopnja gospodarskega razvoja na severu kot na jugu jugoslovanske države
8. JLA kot multinacionalna tvorba v službi velikosrbskega interesa
9. pomanjkanje skupne politične volje za dialog pri sestopu ZKS z oblasti (Bennett, 1995).

V samostojni državi Slovenci kot nacija prvič sami izbiramo, kaj smo in kaj bi želeli postati. Slovensko razredno in nacionalno samozavest so oblikovali in jo oblikujejo intelektualci pri preseganju nacionalne ogroženosti na težavni poti k avtonomiji. V tem boju se je naš nacionalni značaj po drugi svetovni vojni delno že spremenil,

⁶ Spravo (pri Heglu Versoehnung) si pri nas vsakdo predstavlja glede na pravilnost svojega mišljenja, pri čemer ostaja na sedanji stopnji duhovne kulture, v kateri prevladujejo razcepi, nekaj nedosegljivega. Kljub temu, da imamo kar nekaj razmišljanj o njej, pa bi morali zlasti intelektualci spodbujati k njej, da ne bi zvenela kot cilj moralistično.

delno pa se še bo, delno pa bodo ostali spoznavni stari socializacijski obrazci. Večji del naše demokratične politične kulture je še neracionalen in nerazvit. Slovenci se zavedamo svoje politične ambivalence hlapčevstva, ki hoče biti gospostvo (psihocidnosti).

V krizi tranzicije so (s stališča nietzschejanske klasifikacije) porasle dionizične (hedonske in potenčne) vrednote, upadle pa so apolonske (moralne in samoizpolnitvene oziroma duhovne), čeprav bi bil v prid osebne in nacionalne zrelosti obraten trend. Gre za krizo morale v postsocialističnih državah. Poleg kriminogenih negativnih vrednot se je intenzivirala pozitivna vrednota storilnosti - marljivosti. Ohranili smo še nekaj tradicionalnih vrednot, kot so socialna enakost s socialno vlogo države, marljivost, individualizem, racionalno obnašanja (za razliko od iracionalnega pri drugih narodih nekdanje Jugoslavije), introvertnost in psihotičizem (Musek, 1993). Iz janzenizma smo prevzeli občutljivost, naprtitev krivde sebi in drugim, vsiljeni red in tankovestnost. Zamerljivost, prepirljivost, nevoščljivost imamo iz stoletnega izoliranega vaškega načina življenja. Tem vrednotam so se pridružile klasične kapitalistične vrednote: privatna iniciativa, trg, podjetništvo, zasebni interesi. Z zastopanjem trga in socialne enakosti spodbujamo razvoj demokracije. Smo za hitrejšo uveljavitev pravne države, kar je nujna sestavina demokracije. Naša slabost je nezaupanje, ki ga izkazujemo do demokratičnih ustanov, strank, drugih ljudi, tujih priseljencev, do večine in do sosednjih držav, ki nas lahko ogrožajo, kakor to kažejo empirične raziskave. Vemo, da politika ni visoko vrednotena, ker večina vidi v njej boj za oblast, ne pa urejanje njihovih in skupnih zadev.

Potrebno je nenehno ozaveščanje nezavednega delovanja norm političnega obnašanja, ki ga določajo stare in nove elite. Negativni iracionalni trend lahko blokira razvoj demokracije. Prav pomanjkanje subjektivnega pri Slovencih vodi k sklicevanju na objektivne zakonitosti zgodovine. Počutimo se kot objekt raznih ustanov. Avtonomno politično kulturo lahko razvijajo le politične ustanove, ki so same relativno avtonomne, to pa pomeni, da so v medsebojni celoviti interakciji, ne pa v negativni ali enostranski, kar je podedovano stanje iz prejšnjega obdobja.

Za Slovence je življenje v lastni državi utesnjujoče, strenzitveno. Nova država ne spodbuja razvoja nacionalne zavesti. K normalnemu razvoju naroda spada, da tudi kaj pozabi, npr. Nemci v odnosu do Francozov ali Slovaki do Nemcev. Ne manjkata nam lastna zemlja in jezik, ampak rast duhovne kulture. Samozavest zmanjšujejo sledovi totalitarnih ideologij.

Gospodarska razvitost je pomemben dejavnik nacionalne samozavesti in tudi stabilnosti demokracije. V nekdanji Jugoslaviji smo bili najbolj razvita republika, kar nam je dajalo samozavest. Kot majhna nacija se bojimo, da bomo drobiž v evropski skupnosti. Spor z Informbirojem je rešil vse jugoslovanske narode usode najbolj tegobnega socializma, vendar so zlasti Srbi ostali v sporu z zahodno kulturo zaradi odvisnosti od ruske in so zato zapadli v tegobni posttotalitarizem. Kakovosti (ne)demokratične politične kulture ne določajo volilni rezultati, ampak način, kako se jih (ne) realizira.

Slovenska država je nastajala najprej v političnih diskusijah in nato splošnem soglasju. Razdvojen slovenska duša ne more postaviti enačaja človeka, uma in države, ki se je pojavil v nemški klasični filozofiji na prehodu 18. v 19. stoletje. Slovenci bi morali s pametjo prisvajati novo državo. Predlogov za takšno prisvajanje je več:

1. da državljan, ki se zaveda svojih pravic, te zna tudi uveljaviti
2. odpravljanje nezrelosti po lastni krivdi (Kant)
3. racionalna organizacija državnih organov in družbenih institucij
4. razvijanje demokratične politične kulture
5. zastopanje stališča, da je avtonomnost državljana pogoj avtonomnosti države
6. vključevanje žensk v politiko.

Na ta način bi država postala umna, državljani pa bi oblikovali samozavest od

spodaj navzgor po pomožnem (subsidiarnem) sistemu. Ni človek zaradi države, ampak je država zaradi človeka. Prvič v zgodovini smo pred nalogo, da pridobljeno samostojnost dograjujemo v samopostavitvi.

4. Pogoji razvoja demokratične politične kulture

Iz primerjav z vzhodnoevropskimi državami je videti, da doseganje kvalitetne posredne, participativne demokracije za nas z gospodarskega vidika ni težje breme kot zanje. Morda pa je težje breme s kulturnega vidika, ker Madžari ali Čehi niso tako razcepljeni. Od zaupanja v lastne sile in od politične zrelosti bo odvisno, ali bomo znali razlikovati med avtokraskimi in demokratičnimi elementi politične kulture, selekcionirati druge od prvih in se orientirati po demokratičnih.

Naša demokracija nima specifičnih težav, ki jih ne bi imele tudi druge, zlasti vzhodnoevropske, pač pa lahko predstavlja naše prislovično zamudništvo celo vsaj nekatere komparativne prednosti vsaj pred državami višegrajske skupine. Treba je stopiti vase, da bi zbrali in poenotili svoje sile in tako laže stopili v NATO IN EU. Vsaka nova politična situacija prinaša nevarnosti in priložnosti, negativne in pozitivne razvojne tendence in sili k neprestanemu iskanju ravnotežja z racionalnimi in iracionalnimi stranmi naše kulture.

Za krepitev stabilnosti demokracije sta potrebna tako zaupanje v politične subjekte kot kritika njihovih napačnih odločitev. Pri nas je uveljavljeno predvsem slednje. Izboljšanje ekonomskih razmer je eden izmed pogojev stabilne demokracije v svetu in je vrednota tudi za nas. Pod različnimi gospodarji se (je) zastavlja(lo) ključno vprašanje centralistične ali decentralistične ureditve. Decentralizem dopušča več avtonomije regijam in je zato priporočljiv tudi kot slovenska notranja ureditev in ne le evropska. Na tej točki obstaja domneva, da se stabilna demokracija pri nas ne bo mogla razviti, ker Slovenija ni dovolj velika država, da bi se ohranila dlje časa.

Zaradi naše fizične majhnosti radi ustvarjamo psihološko majhnost, kar daljnoročno zmanjšuje našo konkurenčno sposobnost.

Slovenska pomlad je prinesla vrednote drznosti, domiselnosti in podjetnosti. V tej točki bi morala postati dejavna vzgoja sposobnosti za življenjsko odprtost. Slovenci na srečo nimamo čredne morale. Če je spreminjanje družbe treba začeti z vzgojo posameznikov, je treba pri tem misliti na pravo razmerje med dovoljenim in prepovedanim, predpisanim in spontanim. Demokracija ne pomeni ustoličevanja samovolje v imenu vsega dovoljenega, kar ni izrecno prepovedano. Potrebujemo čim več sposobnih. Cankarjeva predstava o preostali slabši polovici Slovencev, čeprav ni točna, je generator ideje o dominaciji manj sposobnih, ki vodi do iskanja rešitev v poganski preteklosti ali v utopični prihodnosti.

Zasnova za razvoj demokratične politične kulture obstaja že iz stare Karantanije, lokalne samouprave pod večjimi imperiji, NOB, liberalnih obdobij socializma. V samostojni Sloveniji to pomeni prelom z nadaljevanjem ali drugače: ponovno vračanje k samostojnosti na višji stopnji. Slovenija ima svojo mitično zakoreninjenost v zgodbah zmagovalcev (Kralj Matjaž kot odrešitelj, zmagovalci iz druge svetovne vojne in desetdnevne vojne), ekonomskega uspeha in prevladovanja materialnih vrednot, ki kažejo na vrednotne orientacije njenih prebivalcev in kratko- ali daljnovidnost politikov. Vprašanje je, kako so junaki tradicionalne politične kulture Črtomir, Klepec, Čedermac še zavezujoči in povezujoči. Z usmeritvami k demokraciji, denacionalizaciji in Evropi presega samostojna država politično kulturo socializma na treh ravneh. Izraz post-socialistična država označuje tudi nekatere skupne značilnosti naše sedanje in polpretekle politične kulture, kar je vidno v 'otročkih boleznih demokracije'.

Nova kakovost je posledica tekmovalnosti na individualni, institucionalni posebni in nacionalnodržavni ravni. Ne more se razvijati linearno, ampak ima svoja nihanja, krize, dvige in padce. Shizofrenija neomejene aktivnosti, ki jo terja potreba po nenehnem 'nesrečnem samopotrjevanju' navzven, pred tujino, je tista samozaslepljujoča točka, ki nas vedno znova izdaja in izpraznjuje. V času slovenske državnosti je združitev kulture in politike videti izsiljena. Predvidevamo lahko daljši proces ponotranjanja že obstoječe evropske demokratične kulture. Pri tem se pojavljata tri ovire: 1. zaradi slabe vesti zamujanja oziroma zaostajanja je videti slabo vse, kar je tradicionalno; 2. mit o brezkonfliktni družbi in 3. odsotnost dialoga še vedno ovira pot do sprave.

Danes Slovenci nismo niti zgolj kulturni narod niti ne opuščamo vse tradicionalne kulture zaradi politike. Ker je pri nas sicer razdvojena kultura oblikovalec naroda, ta začne slejkoprej prehajati v politično, saj se je tudi sama oblikovala kot kritika politične prakse podrejanja tujim državnim tvorbam. V heterogeni, fragmentirani, razdvojeni (ločitev duhov še danes preprečuje spravo) politični kulturi gre za prepletanje pogojev in meja demokracije in avtokratizma (antidemokracije). Pogosto ocenjujemo že obstoječo politično kulturo s stališča možne in zamišljene, spregledujemo pa tisto, ki živi v dialogu in medsebojni komunikaciji. Politiki slovensko nacionalno kulturo priznajo le po zunanji obliki, ne pa tudi po njeni notranji vsebini.⁷

Ambivalentni značaj (naše) politične kulture je v tem, da jo vsakokratni politični sistem spreminja, tako da se glede na aktualno dogajanje pojavljajo zdaj ene zdaj druge (ne)tradicionalne lastnosti. Slovenci nihamo med občutkom ogroženosti od zunanjih sovražnikov in zaupanjem v sposobnosti preživetja kot nacije. Vključevanje v Evropsko skupnost in druge mednarodne ustanove bo že odpravljala naše oscilacije med Rusi in Prusi (Germani) zadnjih sto let, vendar bo ustvarilo nove. Le družba, kjer se ljudem ni treba bati za preživetje in sprejemati ponižujočega izkoriščanja, lahko uveljavi splošne vrednote človekovih pravic.

Zavedamo se, da smo pred dilemo balkanizacije⁸ ali evropeizacije Slovenije. V evropsko postindustrijsko in postmoderno kulturo vstopamo tako da končujemo moderno. Hkrati s kulturo je nastajala nadomestna politična kultura, ki pa ostaja ločena od politike slovenske države, ki je ne reflektira. Avtonomni položaj Slovenije v bivši Jugoslaviji je bil spodbuda za nastajanje socialistične in relativno avtonomne politične kulture. Slovenska država se ni utemeljila na posebni veri, ampak na posebnem jeziku in kulturi (Rupel, 1995:196).

Slovenije kot države in z njo slovenske šole že zaradi naraščajoče kompleksnosti družbe ni mogoče več zvesti na kulturne spopade in ločitev duhov med klerikalci - konservativci in liberali, ki še trajajo kot tudi ne na strankarske boje in kompromise.

⁷ Skorumpiranost ni le posledica npravstvene pokvarjenosti, ki se je povečala v času tranzicije, izginjanja slovenske poštenosti ali konca sanj in je nastala leta 1991, ampak je tudi posledica zgolj formalnonačelnega, ne pa tudi vsebinskega pristajanja vladajoče elite na kulturo. Po drugi strani gre v uveljavljajoči rabi sintagme 'politična kultura' v smislu tautologije - istorečja za ontološko otično nerazločevanje med politiko elite oblasti in kulturo, ki izvirmo pripada ireduktibilnemu človeku. Še vedno je slovenski narodnacijo treba misliti v razliki od države, čeprav to ni več brezdržavna ali protidržavna nacija. Stanje napačnega križanja je mogoče preseči. Politik bi moral biti tolerant, izobražen, moral bi znati prisluhniti potrebam ljudi. Kulturniki bodo morali prenehati nadomeščati politike, ti pa se bodo morali prenehati vmešavati v kulturo.

⁸ Termin balkanizacija so izumili Angleži kot oznako zgodovinskega dogajanja na Balkanu. 'Balkanization' pomeni drobljenje, razkranjanje, uveljavljanje fevdov, bojevanje za meje. Daytonski sporazum tega procesa ni mogel preprečiti. S tega vidika disjunkcija 'demokracija ali razkroj' lahko postane konjunkcija. Balkanizacija je povezana z avtokratsko kulturo in njenimi mehanizmi izključujočnosti (mi in oni), podrejanja (večvrednostni in manjvrednostni kompleks) in nadomeščanja (kult osebnosti, nacionalna religija) posledica neenake delitve ekonomske in politične moči.

Vprašanje je, kako pritegniti vse strani k uresničevanju nalog skupnega pomena znotraj pluralizma interesov. Od medsebojnega sporazumevanja liberalne in krščanske strani bo odvisna prihodnost celotne Evrope (Senčar, 1994:36)

Nova demokracija je preizkušnja veljave starih komunističnih in novih, pomladnih strankarskih moči, vendar je tudi sama na preizkušnji. Doslej so zmagovale obnovljene stare strukture, zato tranzicijo upravičeno lahko imenovali postsocialistična. V ta (dez)integracijska vrenja sta zajeti tudi kultura in šola, ki lahko izkaže svoj smisel kot odprta, avtonomna ustanova.

Resnica osvobaja, toda ali tudi pomirja. Dilema revolucija ali sprava kaže na omejen domet družbene revolucije, ki ni takšna revolucija v človeku samem, ki bi omogočila življenje v resnici (Havel, 1994). Odkrili smo novo antinomijo⁹ (ne)popravljenosti in (ne)odpuštljivosti krivic. Sprava bi bila možna na najvišji stopnji duha v smislu Heglove odprave (Aufhebung). Vendar pa danes nismo na višji stopnji duha, ampak še na nižji, ker se zgodovina ponavlja na nižji, celo predkantovski stopnji. Naša družba še vedno ni asociacija, ampak je organizacija parcializiranih skupin z egocentričnimi interesi.

Med avtohtonim in politično instrumentalnim razumevanjem naroda je treba dobro razlikovati. Odkar imamo lastno državo, si jo moramo vsak dan prisvajati, ker nam bo sicer ostala tuja. Sestop moralnopolitično neoporečnih je pomenil vzpon ljudi z Ahilovo peto. Doslej smo se Slovenci lahko konvertitsko¹⁰ prilagajali tujim državam (Avstro-Ogrski, stari in novi Jugoslaviji) (Rupel, 1990), tako da so postale kot nostalgija v naši podzavesti. Vprašanje pa je, ali bo to veljalo tudi za NATO in Evropsko skupnost.¹¹ Nuja konvertitstva izhaja iz destabilizacije srednjeevropskega prostora po razpadu Avstro-Ogrske, kar pa še ne pomeni sindroma Titanika,¹² po katerem naj bi slejkoprej podlegli imperializmu velikih nacij-držav tudi zaradi neozaveščenosti, da imajo le-te danes prav takšne težnje pod plaščem demokracije, kot so jih imele v polpreteklosti kot diktature. Proces dezintegracije se je zasidral globlje v narodno dušo kot proces nove integracije, ki ga prinaša šele postindustrijska moderna.

Slovenci imamo kot majhen narod dovolj veliko število sposobnih posameznikov, da konkuriramo z drugimi, večjimi državami. Nismo več predmoderni, ampak smo še nedovršeno moderna nacija. Vemo, da se (politična) kompetentnost ne more razvijati linearno napredno, ampak prek sprejemanja nekompetentnosti, česar pa ohranjanje psevdokompetentnosti ne dopušča.¹³ Vsak posameznik in narod, poznata tudi zastoje v

⁹ Antinomija je znana že v stari Grčiji (sofisti, Platon, Aristotel, Plutarh). Sistemskofilozofski pomen dobi v Kantovi filozofiji zaradi nespoznavnosti stvari po sebi. Danes so nastale še nove antinomije npr. človeka kot moralnega ali nemoralnega bitja. Kantova antinomija nujnosti ali svobode ima še vedno vrednost zgodovinske alternative. Anomija je Durkheimov pojem, ki ga uporablja tudi za pojasnjevanje samomora. Medtem ko antinomija pomeni neodpravljliva protislovja, pa anomija pomeni stanje brez veljavnih norm, kar navsezadnje pomeni anarhijo (gr. anarche - nered).

¹⁰ Kovertit (gr. metanoia, lat. convertito - spreobrnjenje) je spreobrnjenec iz ene vere v drugo. Problem se začne tedaj, ko Savel postane Pavel. Seveda konvertitstvo nima nujno negativnega pomena. Gre za razliko med kameleonskim spreobračanjem plašča po vetru in pravim spreobrnjenjem. Rupel (1990) prenaša to vprašanje z religioznega področja na politično. Slovenci smo za kontinuiteto lastnega obstajanja zelo zaskrbljeni. Zdi se nam, da se nam kar naprej dogajajo diskontinuitete in navidezno radikalni prelomi v novih državnih tvorbah.

¹¹ Za Evropsko skupnost in unijo nismo problem zaradi svoje kulture in jezika, ampak zaradi ekonomskih in političnih značilnosti (Jančar, 1996:153-218).

¹² Titanikov sindrom pripisujejo ekologi prav tej (post)industrijski civilizaciji, v kateri vidi Fukuyama 'konec zgodovine'.

¹³ Zbigniew Brzezinski razmere po demokratičnem prevratu imenuje globalno vrenje z mnogimi (ne)predvidljivimi konflikti, zapleti in možnostmi lokalnih vojn.

¹³ Problem (psevdo)kompetenc 'družba zarotnikov ali nevoščljivcev rešuje tako, da njeni člani drug druge-

razvoju. V 21. stoletju bo treba določene sposobnosti opuščati, ker so nas privedle v slepo ulico ekološkega onesnaženja, da bi lahko razvijali druge.

Mali narodi niso tako neodporni na zunanje politične pritiske, kot se zdi. Prav zato, ker se zavedajo pomena smisla življenja za preživetje, se razvijajo 'simbolno kulturno' nasproti velikim narodom, ki se razvijajo predvsem tehnološko (vojaško). Zato so mali narodi bližje skupnosti, medtem ko imajo veliki anomično, brezosebno skupnost. Veliki le počasi spoznavajo, da so jim majhni narodi lahko zgled. Veliki imperiji so delovali so zoper duha, omrtvičili vest človeštva s svojim uniformiranjem, zatirali so hrepenenje po pravici. Šele tedaj, ko se velesile lotijo poraznega eksperimenta, velja teza: čim slabše, tem boljše, ker nastanejo ob njihovem razpadu, ugodne okoliščine. Njihovi pritiski prenehajo, zamudništvo postane prednost, živa predstava o dosedanjem ter strahu pred novim tlačenjem in reševanjem našega naroda od zunaj pa se začasno umakne enotnemu buju za nove upe.

Naša demokracija ni bistveno bolj razvita kot v sedanjih državnih tvorbah na tleh nekdanje Jugoslavije in tudi ne bolj kot v vzhodnoevropskih državah z izjemo Rusije (in drugih republik nekdanje SZ) je pa razvita manj kot v razvitih srednje in zahodnoevropskih državah in ZDA, kot kažejo primerjalni podatki (Vanhanen, 1997: 86-88). Iz razvojnega stanja izhajajo tudi perspektive. Videti je, da je oboje pogojeno z razpiranjem ekonomskih škarij. Za hitrejši razvoj kakovosti demokracije, življenja in dela nam manjka več subjektivnega zaupanja v demokratične ustanove in uspešen gospodarski razvoj.

Dokler so duhovne potrebe pri nas še slabo razvite je tudi sedanjo samostojnost težko kulturno razvili v duhovni prostosti, ki jo Hribar (1989) vidi v odprtosti za svetost življenja. Duhovne prostosti še ni, ker ni očiščenja in preropenja, kakor tudi ni razlikovanja med nemočjo politične moči, na katero so naletele velike osvajalne države in močjo nemoči, ki naj bi bila naša tipična lastnost, ki jo lahko razumemo le krščansko. Drugi razlog je v še premalo celostno razumljenem znanju kot razvijanju filozofskih, religioznih, umetniških in znanstvenih vsebin. Doslej smo pokazali, da imamo dovolj vitalne sile, samozavesti in vere v prihodnost razvoja duhovne kulture. Ne le slovenska, tudi zahodna kultura bi se morali od znotraj prenoviti v smeri antičnega ideala kalokagatije (gr. kalos kai agathos - skladnost lepega in dobrega), s čimer bi odpirali poti politiki kot umetnosti možnega razvoja. Pri integraciji duha in politike so desno - leve oscilacije nezadostne. Treba je povezati osebno odgovornost s socialno pravičnostjo. Večini je odgovornost za zgodovino, generiranje družbenega in razvoj duhovnih potreb v njej še neznanka. Seveda napredek zavesti ni samo stvar intelektualcev, vendar je to najprej njihova naloga.

Kakovosti demokracija ni mogoče doseči le s formalno voljo. Pravna država je le nujni, ni pa zadostni pogoj zanjo. Nimamo izkušenj s povezovanjem politične kulture s političnimi odločitvami in z varovanjem šibke točke demokracije, ki je v paradoksu svobode in tolerance. Demokracija, ki uteleša komunikacijo in konsenz je predvsem stanje duha, ki vključuje dialog in strpnost. Prebujanje duhovnega jedra demokracije pomeni prebujanje potreb po samouresničitvi z uveljavljanjem vrednot ljubezni, solidarnosti, dobrote, spoznanja resnice in doživljanja lepote.

Nova demokratična kultura lahko nastaja na osnovi osvobajanja in premagovanja strahu pred samoodgovornostjo in normalnostjo v smeri 'neustrašnosti' (izraz T. Hri-

---

mu pomagajo prikrivati nekompetentnosti (Clarkson, 1996). To so ljudje, ki se niso pripravljeno socialno učiti. Pri nekaterih je prepričanje o lastni kompetentnosti na trhlih nogah in se čutijo nenehno ogrožene. Problem psevdokompetentnosti se je v tranziciji aktualiziral z bojem stare in novih elit za prevlado. Za B. Zupančiča je vladavina nesposobnih največja nevarnost za obstoj slovenske države.

barja). Za nas doseganje kakovosti posredne, participativne demokracije z gospodarskega vidika ni težje breme kot za vzhodnoevropske države; s kulturnega vidika je težje, ker Madžari ali Čehi niso tako razcepljeni kot mi. Havel (1994) ima koncept življenja v resnici, ki je pri nas še zamolčana in le težko prodira na dan. Slaba razvitost participativne politične kulture se pokaže pri starejših državljanih, ki v državah tranzicije ohranjajo pretežno podaniško - avtokratsko kulturo, kar izpričujejo s pomanjkljivo udeležbo na volitvah in prepuščanjem politike kot umazane zadeve politikom. Dejavniki ohranjanja avtokratske kulture iz polpreteklega obdobja še delujejo, vendar bi se jih morali naučiti presežati.

Nova demokracija "vseh enakih in različnih" vsebuje tudi materialno bedo, neracionalno organiziranost, družbeno neozaveščenost, nepoštenost 'znajdi se', razočaranje nad socializmom z antiintelektualističnim enoumjem, ki grozi, da bi zavrgli pozitivne izkušnje. Če ne upoštevamo zgodovinskih izkušenj, se zgodba (o totalitarizmu) lahko ponovi. Šele na osnovi takšne izkušnje bi kazalo prevzeti iz socializma solidarnost in iz zahodnih družb osebno odgovornost. Z odločitvijo za liberalno usmeritev namesto državnokapitalistične, smo prevzeli z Zahoda grobo tekmovalnost. Če presojamo našo politično kulturo z zgodovinsko dokumentiranih vplivov, ugotavljamo, da nima enoznačnih lastnosti, ampak je ambivalentna in vsebuje različne razvojne možnosti.

Državotvornost je bistvena sooblikovalka politične kulture. Brez samostojne države kot realne politične sile bi lahko govorili le o kulturi naroda v nastajanju, saj vemo, da so nas druge države večkrat skušale zadržati na razvojni stopnji ljudstva. Implicitna državotvornost pomeni tudi implicitno politično kulturo. Za bistven pogoj razvoja demokratične politične kulture pa veljajo kulturni politiki in humanizacija političnega dela (Požarnik, 1992:33). Ni namreč vseeno, za kakšen presek med kulturo in realno politiko gre in kakšna je njuna kakovost. Izhajati bi morali iz avtonomnih, demokratičnih osebnosti, ki so demokratično vzgojene, imajo kulturno transformacijsko vlogo, rešujejo ekološke probleme, spodbujajo in uporabljajo raziskovalne rezultate in se zavzemajo za kritično neodvisno javnost in sredstva javnega obveščanja. Razvrednotenje moralnih vrednot in etične vzgoje zmanjšuje kakovost politične kulture.

Verjetno se bodo zaradi političnega pluralizma interesov politikov, političnih strank in drugih ustvarjalcev razvijale razne interpretacije oziroma evalvacije slovenske politične kulture. Razvitih je tudi že več pogledov nanjo.¹⁴ Zaradi novega položaja Slovenije v svetu bo treba ponovno osmišljati ne le stara vprašanja, ampak tudi odpirati in iskati odgovore na nova, da bi bile odločilne politične odločitve čim bolj zakonite.

¹⁴ Gre za niz prispevkov, ki jih je sprožil prof. dr. Južnič s študijskim projektom *Politična kultura: Kultura v politiki in politika v kulturi*. Sestavek s tem naslovom je izšel v *Teoriji in praksi* (1994)/1-2, str. 33-47. V naslednjih številkah te revije so v okviru študijskega projekta še pisali: Pečar Janez (1994): *Politična kultura nadzorovanja*. *Teorija in praksa* (1994)/5-6, str. 510-518; Makarovič Jan (1994): *Kje je danes demokracija v deželah habsburške krone?* *Teorija in praksa* 31, št. 5-6, str. 519-534; Makarovič Jan (1994): *Za razločevanje med politiko in kulturo*. *Teorija in praksa*, 31, št. 7-8, str. 641-646; Jogan Maca (1994): *Erozija androcentrizma v vsakdanji kulturi*. *Teorija in praksa*, 7-8, str. 647-654; Mirić Jovan (1994): *Postkomunistična demokracija ali novi totalitarizem*. *Teorija in praksa*, št. 11-12, str. 1047-1062; Brezovšek Janez (1995): *Fragmenti o strpnosti*. *Teorija in praksa*, št. 1-2, str. 96-104; Kolene Janez (1995): *Politična kultura in avtentičnost*. *Teorija in praksa*, št. 1-2, str. 105-118; Novak Bogomir (1995): *Demokracija in totalitarizem v politični kulturi*. *Teorija in praksa*, št. 3-4, str. 299-310. Konec novembra 1995 je bila v okviru Teorije in prakse tudi okrogla miza, ki je strnila rezultate imenovanega projekta in spodbudila k nadaljnjemu raziskovanju.

LITERATURA

- Bennett, Christopher. 1995. Yugoslavia's Bloody Collapse. Causes, Course and Consequences. London: Hurt Company.
- Bobio Norberto (1990): Budućnost demokratije. Odbrana pravila igre. Beograd, Filip Višnjić.
- Brzezinsky Zigmund (1995): Izven nadzora. Globalna vrenja na pragu 21. stoletja. Ljubljana, Consulting.
- Clarkson Petruska (1996): Ahilov sindrom. Kako premagati skrivni strah pred neuspehom. Ljubljana, Pergar.
- Čepić Zdenko (et al.) (1995): Ključne značilnosti slovenske politike v letih 1929-1955. Ljubljana, Institut za novejšo zgodovino.
- Delors Jacques (et al.) (1996): Učenje: skriti zaklad. Poročilo mednarodne komisije o izobraževanju za 21. stoletje, pripravljeno za UNESCO. Ljubljana, Ministrstvo za šolstvo in šport.
- Dolenc Ervin (1995): Kulturni boj. Slovenska kulturna politika v SHS od leta 1919 do 1928. Ljubljana, DZS.
- Grafenauer Bogo (ured., et al.) (1995): Slovenci in država. Zbornik prispevkov z znanstvenega posveta na SAZU (od 9. do 11. novembra 1994). Razprave, Dissertations 17. Ljubljana, SAZU.
- Havel Vaclav (1994): Živeti v resnici. Moč brezmočnih. Celovec, Mohorjeva družba.
- Horkheimer Max, Adorno Theodor (1989): Dijalektika prosvetiteljstva. Filozofski fragmenti. Sarajevo, Veselin Masleša.
- Hribar Tine (1989): Slovenska državnost. Ljubljana, CZ.
- Jambreč Peter (1992): Ustavna demokracija. Ljubljana, DZS.
- Jančar Matjaž (1996): Slovenska zunanjepolitična razpotja. Ljubljana, Društvo 2000.
- Južnič Stane (1989): Politična kultura. Ljubljana, DZS.
- Kos Janko (1996): Duhovna zgodovina Slovencev. Ljubljana, DZS.
- Kovačič Peršin Peter (1993): Zaveza slovenstvu. Ljubljana, Znanstveno in publicistično središče.
- Makarovič Jan (1994): Kje je danes demokracija v deželah habsburške krone? Teorija in praksa 31, št. 5-6, str. 519-534.
- Malnar Brina (1996): Zaznava družbene neenakosti. Ljubljana, FDV.
- Maritain Jacques (1992): Čovjek i država. Zagreb, Globus.
- Makarovič Jan (1995): Slovenska ustvarjalnost kot odgovor na evropski izziv. V: Mlinar Zdravko (ured.): Osamosvajanje in povezovanje v evropskem prostoru. Ljubljana, FDV, str. 207-251.
- Miheljak Vlado (1995): Slovenci padajo v nebo. 99 razlag tisočletnih sanj. Ljubljana, Zbirka Spekter 4/95.
- Morgenthau Hans (1995): Politika med narodi. Ljubljana, DZS.
- Pirjevec Jože (1995): Jugoslavija. Nastanek, razvoj ter razpad Karadjodjevićeve in Titove Jugoslavije. Koper, Lipa.
- Požarnik Hubert (1992): Politična kultura v demokraciji. V: Stanič Janez (ured., et al.) (1991): Demokracija in politična kultura. Zbornik. Ljubljana, Enajsta Univerza, str. 27-36.
- Prunk Janko (1996): A brief History of Slovenia. Ljubljana, Založba Grad.
- Rupel Dimitrij (1989): Slovenski intelektualci. Od vojaške do civilne družbe. Ljubljana, MK.
- Rupel Dimitrij (1996): Edinost, sreča, sprava. Ljubljana, Mihelač.
- Rupel Dimitrij (1996): Poročilo o Sloveniji. V: Crnković, M. (ured.): Slovenska smer. Ljubljana, CZ, str. 67-82.
- Rus Vojan (1995): Žive vrednote antifasiizma. Ljubljana, Enotnost.
- Senčar Igor (1994): Postkomunistični somrak - mrak ali zora? V: Videtič Jernej (ured. et al.): Slovenci, vrednote in prihodnost. Zbornik. Ljubljana, Slovenski akademski klub, str. 11-37.
- Štirgar Jože (ured.) (1996): Slovenija v novi Evropi. Celje, Mohorjeva družba.
- Svetina Janez (1992): Slovenci in prihodnost. Radovljica, Didakta.
- Štrajn Darko (ed., 1996): Meje demokracije. Ljubljana, Društvo za preučevanje politične demokracije in liberalizma.
- Vanhanen Tatu (1997): Prospects of Democracy. A Study of 172 Countries. London, New York, Routledge.
- Žakelj Viktor (et al.) (1992): Slovenija proti Jugoslaviji. Ljubljana, Mihelač.
- Žebot Ciril (1967): Slovenija včeraj, danes, jutri. 1. knjiga. Celovec, Družba sv. Mohorja.
- Žebot Ciril (1969): Slovenija včeraj, danes, jutri. 2. knjiga. Celovec, Družba sv. Mohorja.
- Žižek Slavoj (1996): Tretja pot med fundamentalizmom in univerzalizmom. V: Crnković, M. (ured.): Slovenska smer. Ljubljana, CZ, str. 95-100.